

Експресивний компонент конотативного значення дієслова

Вінницький національний технічний університет

Анотація

У статті досліджено експресивний компонент конотативних значень дієслів. Визначено, що експресивність поділяється на кількісну і якісну, інгерентну та адгерентну. Встановлено, що експресивнішими є оказіональні конотативні значення дієслів, ніж узуальні.

Ключові слова: експресивність, експресія, конотативне значення, емоційність, емотивність.

Abstract

In this article expressive component of connotative verbs meanings are investigated. During work classification of expressiveness was determined. There are quantity and quality and inherent and adherent verbs. There was also discovered occasional connotative meanings of verbs are more expressive than usual ones.

Keywords: expressiveness, expression, connotative meaning, emotionality, emotiveness.

Конотація – важливий компонент семантичної структури слова. Конотація – це багатокомпонентне ціле, у структурі якого виділяємо чотири мікрокомпоненти: емоційний, оцінний, експресивний і стилістичний. Метою нашої розвідки є дослідження експресивного компонента.

Експресивний компонент досліджували Л. М. Васильєв, В. А. Чабаненко, Е. М. Галкіна-Федорук, В. І. Шаховський та інші. Л. А. Семененко вважає експресивність основним компонентом конотації [1, 25]. Експресивність – феномен, представлений на всіх рівнях мови, тексту, мовлення, створений різними способами і засобами, має невизначено багато варіантів комбінаторики її складових [2, 40]. Експресія – виразно-зображальні особливості мовлення, які вирізняють його від звичайного, стилістично нейтрального і надають мовленню образності й емоційного забарвлення [3, 524]. Є. М. Галкіна-Федорук визначає експресію як „підсилення виразності, зображальності, збільшення сили впливу висловлювання і все, що робить мовлення яскравішим, дієвішим, глибоко вражаючим” [4, 107]. Експресія – свідоме порушення норми, невідповідність мовних чи мовленнєвих засобів мовним стандартам. Оказіональні значення лексем експресивніші, ніж узвичаєні, узуальні.

У мовознавстві використовують синонімічно терміни „експресія” і „експресивність”, які розмежував В. А. Чабаненко: „Якщо експресія – підсилення (інтенсифікація, збільшення) виразності, то експресивність – уже сама підсилена (інтенсифікована, збільшена) виразність, соціально й психологічно мотивована властивість мовного знака (мовленнєвого елемента), яка деавтоматизує його сприйняття, підтримує загострену увагу, активізує мислення, викликає почуттєву напругу слухача (читача)” [5, 7]. Отже, експресія підсилює виразність та вплив висловлювання; експресією є все те, що є відхиленням від норми та стандарту.

Експресивність має семантичний характер. В основі експресивності – додаткові смислові відтінки, які поєднуються з основними значеннями слів і граматичними формами та підсилюють певне значення.

Експресивні семи містять дієслова, у денотативному значенні яких змінюються ознаки: спосіб дії, інтенсивність, завершеність дії.

У дієсловах способу дії експресивність вказує на спосіб досягнення мети: *розкрутитися* – ‘розбагатіти протягом певного часу’, *видоїти* – ‘примусити когось віддати гроші’, *вичавлювати* – ‘позбутися кого-небудь з чогось’, *склепати* – ‘зробити щось погано, неякісно’. У виділених дієсловах дія виконується з експресивністю ‘недбало, незграбно, з зусиллям, швидко’.

Експресія підсилює інтенсивність, силу вияву негативної дії у дієсловах: *ляснути, лупити, гамселити, пахати*. Завершеність дії передається граматичною формою доконаного виду. В українській мові функціонує група дієслівних лексем, у яких експресивність та конотативне значення з'являються лише у формі доконаного виду, наприклад: *відмайорити, відмузукувати* – експресивність ‘підсилення’, конотативне значення ‘завершення професійної діяльності, іноді без власної згоди’, *забалакати, прибалакати* – ‘нав’язливо’, ‘набриднути співбесіднику довгою розмовою’, *відстрілятися* – ‘закінчити будь-яку справу, переважно вдало’, *запороти* – ‘зневажливе’, ‘зіпсувати щось’, *відморгати* – ‘зневажливе’, ‘втратити щось через неухважність’ та інші.

Поширені в мові експресивні оцінні значення дієслів, як-от: *пляти* – ‘довго йти’, *відриватися* – ‘розважатися’, *клеїтися* – ‘приставати, чіплятися до когось’, *прибрати, видоїти, скошувати* – ‘збагатитися’ тощо.

Отже, експресивні семи виконують не лише номінативну функцію, а характеризують ознаки денотативного компонента значення дієслів.

Л. М. Васильєв вважає, що в основі експресії є несуттєві ознаки слова з погляду логічного мислення, ядро ж предметно-логічного значення утворюють істотні ознаки. Тому експресивні відтінки слів бувають невизначеними, суб’єктивними. Саме в експресивному значенні слова відбувається взаємодія об’єктивного і суб’єктивного, індивідуального і загального [6, 110]. Л. М. Васильєв пропонує розрізняти кількісну і якісну експресію [6, 110].

У дієсловах з кількісною експресивністю основою експресії є відтінки кількісної характеристики: *бити – лупити – відшмагати – гамселити – місити; кричати – репетувати – верещати – волати – горлати* та інші.

В основі дієслів з якісною експресивністю лежить якісна характеристика: *підколювати, наїхати, гасати, пролетіти, попалити, розводити*. Деякі дієслова з якісною експресивністю не мають нейтральних синонімів. Отже, експресивність робить мовлення виразнішим, яскравішим, дієвішим.

Розрізняють інгерентну та адгерентну експресивність. Інгерентна експресивність – це експресивність значення, внутрішньо притаманна мовному знакові, така інтенсифікована виразність елемента мови є постійною і невід’ємною ознакою, не залежить від ситуативно-контекстуальних умов, наприклад: *За будь-якої влади завжди знаходилися найхитріші, які „нашивали” собі гроші з державного бюджету...* (УМ, 25–26.09.2015, 3); *Агрохолдинги вигрібаються з кризи* (УМ, 22.12.2015, 6); *Він висловив надію, що допоможе видряпатися з духовного занепаду...* (СВ, 08.11.2016, 2); *А скільки вони „наварили” на клієнтах за три роки, можна тільки уявити* (СВ, 08.11.2016, 2).

Адгерентна експресивність – це інтенсифікована виразність мовного знака, яка з’являється або проявляється лише в певному контексті, наприклад: *За будь-якої влади завжди знаходилися найхитріші, які „нашивали” собі гроші з державного бюджету...* (УМ, 25–26.09.2015, 3); *Кличко-Кошовий, намагаючись „відточити” текст і з’ясувати, взагалі на чие ім’я має бути його заява, зіпсував чимало паперу* (УМ, 13–14.03.2015, 13); *Тим часом ще одну ініціативу взаємодопомоги „закинув” через „Фейсбук” тернополянин Андрій Костюк* (УМ, 18–19.11.2016, 3); *Як завжди, різкий у словах Олег Ляшко радикально „пройшовся” по спортивних функціонерах* (УМ, 19–20.08.2016, 15).

Досить часто у словах експресія поєднується з емоційністю. У мовознавстві іноді ототожнюють або використовують синонімічно поняття „експресивність” і „емоційність” [7, 43]. О. І. Єфімов намагається розмежувати ці поняття. Дослідник стверджує, що експресивність – семантична та емоційно-оцінна категорія. До експресії належать смислові „домішки”, які додаються до основних значень слів і висловів. Категорія „емоційність” належить до категорії „експресивність” і є її „найважливішою складовою частиною” [8, 83–85].

Є. М. Галкіна-Федорук переконана, що експресивність – ширше поняття у мові, ніж емоційність. Експресивність може пронизувати як емоційне, так і інтелектуальне, і вольове в їх прояві. Дослідниця категорію „емоційність” включає у категорію „експресивність” і наголошує, що емоційні засоби завжди експресивні, але експресивні засоби мови не завжди емоційні [4, 107 – 124].

Експресивність і емоційність – важливі елементи виразності. Спільною для експресивності та емоційності, на думку Л. М. Васильєва, є логічна неподільність, але природа цих явищ різна: експресія пов’язана з уявленням, а емоційне забарвлення – з емоціями [9, 23 – 75].

В. І. Шаховський досліджував проблему співвідношення понять „експресивність”, „емотивність” і „емоційність”. Мовознавець визначив, що компонентами експресивності є сема інтенсивності (ядерна сема), сема образності, сема оцінності, сема емотивності, а до складу емотивності входять сема

оцінності (ядерна сема), сема суб'єктивності, сема експресивності. Основну диференціацію між експресивністю й емотивністю та їхньою відмінністю від інтелектуальної функції визначено так: для інтелектуальної функції релевантна опозиція – так / ні, для експресивної функції – сильніше / слабше, а для емоційної – добре / погано [10, 3 – 25].

Отже, експресія – це компонент конотативного значення, що підсилює виразність, зображальність. Експресивність – це відхід від нейтрального, узвичаєного. У дієсловах з новим оцінно-конотативним значенням експресивність вказує на спосіб досягнення мети, інтенсивність дії. Окаціональні конотативні значення дієслів експресивніші, ніж узуальні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Семененко Л. А. Конотативне значення лексичних одиниць як об'єкт вивчення лінгвостилістики і конотативне значення словоформ як об'єкт вивчення морфостилістики / Л. А. Семененко // Записки з загальної лінгвістики : зб. наук. пр. / Одес. держ. у-т. – О., 2002. – Вип. 4. – С. 23–29.
2. Шаховский В. И. Ономаσιологический и семасиологический аспекты экспрессивности / В. И. Шаховский // Проблемы экспрессивной стилистики / отв. ред. Г. Г. Хазагеров. – Ростов н/Д., 1987. – С. 40–47.
3. Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов / О. С. Ахманова. – М. : Сов. энцикл., 1966. – 608 с.
4. Галкина-Федорук Е. М. Об экспрессивности и эмоциональности в языке / Е. М. Галкина-Федорук // Сборник статей по языкознанию проф. Моск. ун-та акад. В. В. Виноградову в день его 60-летия. – М., 1958. – С. 103–124.
5. Чабаненко В. А. Основи мовної експресії / В. А. Чабаненко. – К. : Вища шк., 1984. – 167 с.
6. Васильев Л. М. К вопросу об экспрессивности и экспрессивных средствах : (на материале славян. яз.) / Л. М. Васильев // Славянский филологический сборник : посвящается V междунар. съезду славистов. – Уфа, 1962. – С. 107–118.
7. Виноградов В. В. Русский язык : грамматич. учение о слове / В. В. Виноградов. – М. ; Л. : Учпедгиз, 1947. – 784 с.
8. Ефимов Л. И. Стилистика художественной речи / Л. И. Ефимов. – М. : Изд-во МГУ, 1957. – 520 с.
9. Васильев Л. М. Сущность и структурные компоненты лексического значения / Л. М. Васильев // Вопросы фонетики, словообразования, лексики русского языка и методики преподавания : тр. 4-й зональн. конф. каф. рус. яз. вузов Урала / Перм. гос. ун-т им. А. М. Горького, Свердловск. гос. пед. ин-т ; [редкол. : А. А. Горбунова и др.]. – Пермь, 1964. – С. 23–75.
10. Шаховский В. И. Проблема разграничения экспрессивности и эмотивности как семантической категории лингвистики / В. И. Шаховский // Проблемы семасиологии и лингвостилістики / Рязан. пед. ун-т. – Рязань, 1975. – Вып. 2. – С. 3–25.

Стадній Алла Сергіївна – кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри мовознавства, Вінницький національний технічний університет, м. Вінниця, stadniy.alla@ukr.net